

ד"ר ישעיהו אביעד (וולפסברג)

בדמותו הקורנת, בחריפות שכלו, בשנינות עטו הפורה, במחקריו המרובים בנושאי היהדות והדת ובשאלת נצח ישראל, בעבודתו הציבורית המסורה, ובמקצועו המיוחד כרופא מומחה מפורסם, העלה בזכרון את דיוקנאותיהם המאירים של גדולי ישראל, מאורות תורה וחכמה מימי הביניים, למדנים ואנשי הלכה, חוגי דעות ומשוררים, שעיקר פרנסתם היתה אמנות הרפואה וביום כיתתו את רגליהם לבתי החולים ובלילה עסקו בתורה ובחכמה וכתבו את ספריהם.

כאיש חרוח והוגה דעות ריחף כל הימים בספירות העליונות של עולם האצילות והתעמק בנושאים פילוסופיים מופשטים, וחוקר וכותב בעיקר בתחום מחשבת היהדות והצינונות; כבקי גדול בתרבות המערב והמדעים הכלליים, חתר כל הימים לגשר בין האמונה המסורתית והמדע החדש, בין חיי שעה וחיי עולם, בין עבר והווה, מתוך הפרספקטיבה של אחדות בין הישגי העיון וההלכה לבין ערכי החיים, בין מחשבה לפעולה ובין מחקר למעשה. בחמש לשונות פירסם את דבריו. החל למשוך בעט סופרים עוד בשחר נעוריו ובעודנו יושב על ספסל הלימודים פירסם מחקרים בתולדות הספרות העולמית. אולם עבודתו המדעית החשובה הראשונה היה חיבורו הרפואי לקבלת תואר דוקטור („על פעולתם של אמצעי תזונה ידועים על שקדי העיכול“). פירסומו הראשון בתחום המדע והאמונה, היה מאמרו על התיאוריה של דארווין מתוך גישה יהודית ביקורתית שנדפס בכתב העת „ישורון“ של וולגמוט, שבו פירסם ברבות הימים מחקרים בענייני דת ומדע, על הפילוסופיה של הטבע לאור השקפת היהדות – מאמרים שסייעו לסלק את המחיצות שקמו בין העולם המסורתי ובין הדעות החד-שות במדעי הפילוסופיה והביולוגיה, שרכשו להם בני הנעורים היהודים במכללות. את מחקריו בנושא זה הרהיב בספרו „תורת

ההתפתחות והאמונה היהודית" שהופיע בשנת תרפ"ז בגרמנית ובצרפתית.

גדול היה כוחו במיוחד בכתיבת מונוגראפיות ובעיצוב דמויות של אישים מפורסמים. מלאכת-מחשבת ממש הן המונוגראפיות על מורו ורבו ד"ר צבי נחמיה נובל, הרמן שטרוק וחיים איזמן שיצאו בספרים מיוחדים. ומבריקות ומלאות הן רשימותיו על גדולי האומה לדורותיה: ר' יהודה הלוי, רש"י, ר' סעדיה גאון, הרא"ה קוק, ת. נ. ביאליק, נחום סוקולוב, ר' חיים בראדי, הרב מימון, רב צעיר, הרב י. ל. זלוטניק ועוד. חשיבות ספרותית יתירה נודעת לעשר המסות שהקדיש בקצבים ומאספים שונים להערכת אישים ולשירטוט דמויות חשובות ביהדות ובציונות. בשעת ציור כל דמות ודיוקו, הוא משתדל לחשוף ולהעלות בעיקר את האורות שבנפש ולהבליט את סגולות הרוח.

התחום השני והעיקרי שבעבודתו הספרותית היא הפילוסופיה של היהדות. תחילה התעמק בנושאים שיסודם במדעי הטבע ובפילוסופיה של הטבע ואחר כך עבר לדון בשאלות של ההיסטוריה והפילוסופיה של ההיסטוריה. את סדרת מחקריו אלה שנתפרסמו קודם ב"תלפיות", ב"סיני" ועוד סיכם וכינס אחר כך בספרו "הרוחיים בפילוסופיה של ההיסטוריה". בנושא זה כבר דשו, כידוע, כמה וכמה הוגים והיסטוריוסופים – הרדר, הגל, שפגלר ועוד – וכל אחד מהם עמל, על-פי דרכו, למצוא ולבסס שיטה בפילוסופיה של ההיסטוריה. אצלנו התעמק בזה עוד ר' נחמן קרוכמאל בשעתו, שניסה להתאים תורתו זו של הגל גם להיסטוריה היהודית, בהוספת המושג החדש של "הרוחני המוחלט", "רוחני הנצחי", שהוא סגולתה של האומה הישראלית בלבד.

מגמתו לבנות פילוסופיה יהודית של ההיסטוריה, או פילוסופיה של ההיסטוריה ממקורות היהדות – כתב המחבר בהקדמתו לספרו זה. לאחר דיון רחב על נושא זה בששה עשר פרקי הספר סיים המחבר את מחקריו בהערה צנועה זו: "בסיום המחקרים והרהורים אני מרגיש, מה רבים הליקויים ומה מרובה הפרוץ בספר זה. אלמלי הרגשתי שפה ושם ימצא הסורא הערות וציונים, רעיונות ושיקולים, שיש בהם כדי להמריץ אחרים לעסוק בנושא הנכבד, הייתי נמנע מלפרסם את הספר".

במבוא הכללי לספרו זה קובע המחבר את מקום ההיסטוריה במס-

גרת המדעים. ההיסטוריה היא מדע של עובדות או מאורעות ונושאה הוא האדם, בהיותו היצור החי היחידי שיש לו שייכות להיסטוריה. הזמן מהווה מסד עיקרי להיסטוריה. ואין כתיבת היסטוריה והבנתה בלי הערה פילוסופית. האם יפה כוח הסיבתיות גם להיסטוריה? על כך משיב המחבר בחיוב; „וברור לי שההיסטוריה חותרת לקראת מטרה קבועה“.

ביהדות הטילו תפקיד מכובד מאוד על האישיות, ורב היה משקלם של המנהיג, המחוקק, השופט, הנביא, המלך והנשיא. אלא שאף כאן ידעו להגביל את סמכותה ולציין את גבולה. „משה היה שקול כנגד ששים רבוא מישראל“. הפילוסופיה של ההיסטוריה רואה אפוא לפי תפישה זו, שיווי משקל בין האישיות ההיסטורית לבין הכלל. לבחירי האומה – יעקב, משה, יהושע, דוד, ישעיהו – ניתנו התארים: „איש האלוקים“, „עבד ה'“. התואר „עבד“ מעיד על התפקיד המיוחד של המורם מעם – לשרת; וכל הגדול מחברו, ענוותנותו גדולה הימנו.

כאן נגע אביעד בתורת „האדם העליון“ של ניטשה, שכבר דנו בה בספרותנו מ. י. ברדיצ'בסקי – לשבח – והלל צייטלין – לגנאי. אביעד הצטרף לדעתו של צייטלין וסבר, כי תורת „האדם העליון“ היא נפסדת בעיקרה ואין כמובן בינו לבין הנביא שלנו כל נקודה משותפת, שכן יסודה של תורת ניטשה היא בפתולוגיה, וההיסטוריה יודעת לספר על מושלים פתולוגיים – קאליגולה, נירון, איוראן האיום, היטלר – ועל כל מה שעוללו בליקוייהם הנפשיים לעמיהם ולאנושות כולה. לא כן האדם שנברא בצלם אלוקים, שנועד ונתיחד לו מעמד מיוחד בעולם ובבריאה.

ומכאן להוכחת המגמה החיובית בהיסטוריה. הנסיון מלמדנו, שמש-ברים ואסונות חוזרים ונשנים בהיסטוריה ולעומתם קצרים ימי השלום והאושר היחסי. העמים האיליים תלו כאן את הקולר ב„גורל“, בכוח עיוור ואכזרי. לעומתם הורה המונותאיזמוס היהודי, שהאדם הוא בן חורין והאומות והמדינות הן נושאי האושר והאסון. האלוקים הוא האידיאל המוסרי וסמלו, מחוקקו ושומר, על כן אסור לו לאדם לעזוב את תחום החיים המוסריים, ורק בהיותו בן חורין מסוגל הוא לעבוד את ה'.

מבחינה זו, הרי ישראל הוא בעל גורל מיוחד במינו, עם לבדד ישכון. רק אומתנו שמרה על פרצופה בכל גולה וגולה. גישת

היהדות אל הטראגדיה הודרכה על-ידי הרעיון המשיחי המבטל את ההשקפה הטראגית. היהדות העלתה על נס את דרך המעשה הטוב בין אדם לחברו ואת המצוה – כמסלול קבוע וצר בין הייאוש מדעת ושלא מדעת המאיים משני הצדדים.

לעומת הגבורה הגסה, החיצונית של עמי האלילים, העריכה היהדות את הגבורה הפנימית, כדוגמת גבורת הנביאים, שלא היה קץ ליסוריהם, וכפי שבא סבל זה לידי ביטוי בפרק נ"ג של ספר ישעיהו. הגבורה המנצחת לעתיד לבוא, הוא כוח הסבל, האהבה, שבאה במקום השנאה והקנאה. עם ישראל כעבד ה', שגבורתו היא רוחנית-שכלית, נאבק עם אומות העולם – נציגי הכוח והאגרוף. וזו משמעותו „אחרית הימים” אצל מיכה המורשתית.

קידוש השם הוא הגבורה בעורתה העילאית. קידוש השם בתפישת היהדות, מבאר על חיוב החיים ההיסטוריים, כי יסודם במוסר ואצלנו היה מתמיד קשר הדוק בין מוסר ודת ואמונה.

האמונה באל יחיד היא שיא האמונה. המונותאיזם מתגלם ברעיון המשיחי – זה המלמד סניגוריה על ההיסטוריה כולה. אילמלא חזון הנבואה לא היה הרעיון המשיחי נקלט בנפש האומה. ההוגה אביעד מוביל אותנו על פני מקורות עתיקים בספרות המדרש, האגדה וההלכה ובכתבים הפילוסופיים של ימי הביניים, המראים לנו כיצד תפשו, פירשו והסבירו חכמינו את ההיסטוריה מבחינה דתית-לאומית ומתוך השקפה פילוסופית.

ומכאן לנושא „גלות וגאולה”. בהיותו בגולה, גייס העם היהודי שני כוחות שהם מנוגדים זה לזה: הסתגלות מזה ושמרנות בלתי שכיחה מזה. הקיצוניות היא הקו הקבוע של חיי הגלות – מהאמנציפציה אל הלאומיות היהודית, אל חיבת ציון ואל הציונות. האמנציפציה רוקנה את היהדות מתוכן עשיר וסילפה את משמעותה וסיכנה את קיומה ואף הובישה את מעיין האמונה החיה והפוריה. והנה החסידות והציונות מוכיחה עצמתו של רעיון גדול. פרקים הדנים בעניינים העומדים ברומה של היהדות ושל מדינת ישראל כינס אביעד בספרו „עיונים ביהדות” ובו דיון על היהדות כמכלול ערכי האומה, על העם היהודי כנושא תהליך היסטורי מסוים על המדינה כנקודת מפגש של כל נתיבי העבר ונקודת מוצא למהלכי העתיד.

תמצית משנתו וחזונו סיכם אביעד בספרו „יהדות והווה”.

לתוך ספרו „בפרוזדור“ אסף א. את מאמריו ומחקריו, הדנים בענייני דת ופילוסופיה, הפילוסופיה של ההיסטוריה, הפילוסופיה של הטבע, ענייני אמונה, בירורים להבנת תקופתנו ועוד. כאחד מבעלי ההלכה של הפועל המזרחי כתב אביעד הרבה גם בענייני ההווה ופירסם ספרים על „המזרחי“ ו„הפועל המזרחי“ וכן חוברות על הציונות ועל „יסודות החינוך הלאומי“.

בספרו „מדרש גאולת הקרקע“ דן על גאולת הקרקע לפי השקפת היהדות ובספרו „שערים“ אסף את מאמריו המוקדשים לבעיות המחשבה והזמן, דת ואמונה.

הרבה פעל אביעד כפרנס יהודי גרמניה וכעסקן ומנהיג ציוני ונסע הרבה בשליחות „המזרחי“. עם קום מדינת ישראל נתמנה תחילה לשגריר ישראל בארצות סקנדינביה ואחר כך כציר ישראל בשווייץ.